

شرح مبسوط قانون مجازات اسلامی

مطبوع ۱۳۹۲

فصل

جلد اول

(مواد ۲۸۹-۳۱۱)

زیر نظر آیت الله سید محمود هاشمی شاهرودی

نویسنده: رسول مزروعی

سرشناسه : مزروعی، رسول، ۱۳۴۴-
 عنوان قرارداد: ایران. قوانین و احکام
 عنوان و نام پدیدآور : شرح مبسوط قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ قصاص / زیر نظر سید محمود هاشمی شاهرودی؛ نویسنده رسول مزروعی.
 مشخصات نشر : قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت (ع)، ۱۳۹۴.
 مشخصات ظاهری : ج.
 شابک : دوره: 978-964-2730-34-6 ج ۱: 978-964-2730-35-3
 وضعیت فهرست نویسی : فیا
 یادداشت: کتابنامه
 موضوع : حقوق جزا- ایران
 موضوع : مجازات
 موضوع : قصاص (فقه)
 شناسه افزوده : هاشمی شاهرودی، سید محمود، ۱۳۲۸-، ناظر
 شناسه افزوده : مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت (ع)
 رده بندی کنگره : ۱۳۹۲ ش ۲۴۵ / م ۳۸۰ / KMH۳۸۰
 رده بندی دیویی : ۳۴۵ / ۵۵
 شماره کتابخانه ملی : ۳۹۴۳۶۱۲

شرح مبسوط قانون مجازات اسلامی

مصوب ۱۳۹۲

قصاص (جلد اول)

زیر نظر آیت الله سید محمود هاشمی شاهرودی

تألیف: رسول مزروعی

ویراستار: سید شهاب لاجوردی

ناشر: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی

نوبت چاپ: اول

تاریخ: ۱۳۹۴

تیراژ: ۱۰۰۰

چاپخانه: صدر

(کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است)

Iran Code

2411111783210026

قم، انتهای خیابان انقلاب - بالاتر از گلزار شهداء - مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی

تلفن ۳۷۷۴۵۶۰۸ ص پ ۳۷۷۹۶ / ۳۷۱۸۵

فهرست اجمالی مطالب

۹		اشاره
۱۱		پیشگفتار
۱۷		مقدمه نویسنده
۲۳		کتاب سوم قصاص
۲۳		گفتاری در عقلائیّت قصاص
۲۴		الف. پیشینه قصاص
۲۸		ب. برتری حق قصاص بر اعدام و زندان
۷۸		ج. نتیجه

بخش اوّل - مواد عمومی / ۸۳

۸۵		الف - ساختار کتاب قصاص
۸۹		ب. نوآوری های کتاب قصاص در قانون جدید
۹۹		فصل اوّل - اقسام و تعاریف جنایات
۹۹		ماده ۲۸۹: اقسام جنایت

ماده ۲۹۰: اقسام جنایت عمد	۱۰۸
ماده ۲۹۱: اقسام جنایت شبه عمد	۱۸۷
ماده ۲۹۲: اقسام جنایت خطای محض	۲۰۴
ماده ۲۹۳: وقوع جنایت بیش از قصد جانی	۲۳۸
ماده ۲۹۴: جنایت ناشی از اشتباه در هویت	۲۴۳
ماده ۲۹۵: جنایت ناشی از ترك فعل و نوع ضمان آن	۲۵۲
فصل دوم: تداخل جنایات	۲۶۶
ماده ۲۹۶: عدم تداخل جنایت عمدی بر عضو در قتل شبه عمد	۲۶۶
ماده ۲۹۷: تداخل جنایت عمدی بر عضو (با یک ضربه) در قتل عمد	۲۷۷
ماده ۲۹۸: تداخل چند جنایت عمدی بر عضو (با یک ضربه) در قتل عمد	۲۸۳
ماده ۲۹۹: تداخل و عدم تداخل چند جنایت عمدی بر عضو (با چند ضربه) در قتل عمد و تعمیم احکام مواد ۲۹۶ تا ۲۹۹ به غیر قتل	۲۸۹
ماده ۳۰۰: جواز قصاص نفس با مرگ مجنی علیه پس از قصاص عضو و تعمیم این حکم به قصاص عضو	۲۹۹
فصل سوم: شرایط عمومی قصاص	۳۰۹
ماده ۳۰۱: اشتراط قصاص به پدر نبودن جانی، عاقل بودن مجنی علیه و تساوی در دین	۳۱۶
ماده ۳۰۲: نفی قصاص و دیه در فرض محقون الدم نبودن مجنی علیه	۳۴۱
ماده ۳۰۳: جنایت بر اساس اشتباه موضوعی یا حکمی در مهدورالدم	۴۰۹
ماده ۳۰۴: قصاص برای جنایت عمدی بر کودک	۴۳۷
ماده ۳۰۵: مجازات غیر قصاص برای جنایت بر مجنون	۴۴۴

ماده ۳۰۶: مجازات غیر قصاص برای جنایت بر جنین ۴۵۳

ماده ۳۰۷: قصاص برای جنایت در حال مستی و عدم تعادل روانی مجرمانه ۴۶۵

ماده ۳۰۸: نفی و اثبات قصاص با تردید در بلوغ و عقل مرتکب ۴۹۲

ماده ۳۰۹: لزوم اثبات ابروت برای نفی قصاص ۵۰۱

ماده ۳۱۰: قصاص برای جنایت عمدی غیر مسلمان بر مسلمان و غیر مسلمان ۵۰۵

ماده ۳۱۱: نفی و اثبات قصاص با تردید در اسلام و جنون مجنی علیه ۵۲۹

فهرست منابع ۵۷۱

پوست ۵۹۵

فهرست تفصیلی مطالب ۶۰۵

اشاره

این مجموعه در شرح قانون جدید مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ با اشاره و اشراف حضرت آیت الله العظمی سید محمود هاشمی شاهرودی توسط گروهی از فضلایی که تدوین پیش نویس بخش های صدور و قصاص و دیات لایحه قضایی قانون مجازات اسلامی را بر عهده داشتند نگاشته شده است. آگاهی کامل نویسندگان بر مراحل تکوین و تدوین این قانون در بخش های مذکور و توجه آنان بر سرگذشت تک تک مواد این قانون از مراحل پیشنهاد اولیه تا تصویب نهایی آن موجب شده تا همه زوایای قابل بحث در شرح هر ماده به دقت بررسی شده و مفهوم الفاظ و قیود هر باب و اراد و مقصود اصلی آن به روشنی بیان شود و نقاط ابهام و اجمال آن با ایضاح و تبیین مناسب برطرف گردد. علاوه بر این از آنجا که قانون مجازات اسلامی برگرفته از فقه است ذیل شرح هر ماده مستندات فقهی آن نیز آورده شده که نشان دهنده عقبه علمی این قانون در متون فقه امامیه است. در شرح هر ماده به چهار محور اساسی پرداخته شده است: نخست پیشینه قانونگذاری مربوط به آن ماده، دوم شرح مفاد ماده، سوم بیان مستندات و گاه ادله فقهی، چهارم در موارد لزوم نقد ماده و پیشنهاد و اصلاح آن.

متن این مجموعه در بخش های مختلف با توجه به نوع نگاه و میزان دانش و سبک نگارش نویسندگان طبعاً متفاوت بوده و در مراتب یکسانی قرار ندارند. از جمله شرح و

تبیین مستندات فقهی هر ماده در برخی از بخش ها مانند مواد عمومی قصاص به تفصیل و با تحلیل فراوان آمده است و در بخش های دیگر به اختصار برگزار شده است. با این وصف، همه این مجموعه در پرداختن به چهار محور اساسی مذکور در شرح هر ماده به سیاق منسجمی نگارش یافته است. مسئولیت محتوای مطالب شرح بر عهده نویسندگان است.

یادآور می شود که شرح مختصر این مجموعه نیز به زودی منتشر خواهد شد.

با تقدیر از آفرینندگان این اثر، اینک شرح سه فصل اوّل از بخش مواد عمومی قصاص قانون مجازات اسلامی تقدیم می گردد و مجلدات دیگر نیز متعاقباً انتشار خواهد یافت.

مؤسسه دایرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت (ع)

واحد تدوین فقه جزاء

سید مرتضی تقوی

پیشگفتار

الهی همه خوبی ها و زیبایی ها از توست و همه نقص ها و نازیبایی ها از ما .
بر اساس اصل چهار قانون اساسی ، «کلیه قوانین و مقررات» جمهوری اسلامی ایران «باید بر اساس موازین اسلامی باشد» . در این راستا ، اسلامی شدن قوانین کیفری با لایحه حدود و قصاص مصوب ۱۳۶۱/۶/۳ . در ادامه این روند ، «قانون راجع به مجازات اسلامی» در تاریخ ۱۳۶۱/۷/۲۱ . «قانون دیات» در تاریخ ۱۳۶۱/۹/۲۴ و «قانون تعزیرات» در تاریخ ۱۳۶۲/۵/۱۸ به تصویب رسید . در تاریخ ۱۳۷۰/۱۰/۳ «قانون مجازات اسلامی» که جامع کلیات ، حدود ، قصاص و دیات بود تصویب شد و در تاریخ ۱۳۷۵/۳/۲ مبحث تعزیرات نیز به قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۰ الحاق شد ، با این تفاوت که قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۰ از «دو» ، اما قانون تعزیرات الحاقی ، دائمی بود . قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۰ بدینسان ، قانون تعزیرات الحاقی شده به آن دارای پنج کتاب (کلیات ، حدود ، قصاص ، دیات و تعزیرات) بود که چهار کتاب نخست آن دارای ۴۹۷ ماده بود و تا سال ۱۳۹۲ به مدت بیست و دو سال آزمایشی اجرا شد ، تا اینکه در تاریخ ۱۳۹۲/۲/۱ قانون مجازات اسلامی جدید دارای چهار کتاب مذکور با ۷۲۸ ماده به مدت پنج سال به طور آزمایشی به تصویب رسید و کتاب پنجم تعزیرات نیز به این قانون الحاق شد .

قوه قضائیه با توجه به آزمایشی بودن قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۰ و نیز مسئولیتی که اصل یک صد و پنجاه و هشتم قانون اساسی، مبنی بر «تهیه لوایح قضائی متناسب با جمهوری اسلامی» بر عهده ریاست این قوه نهاده است از سال ها قبل از تصویب قانون جدید در صدد تهیه لایحه ای جامع بر آمده بود که جایگزین قانون آزمایشی مصوب سال ۱۳۷۰ شود. در همین راستا مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه مستقر در قم در سال ۱۳۷۹ آسیب شناسی قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۰ را آغاز کرد^۱ و در ادامه آن به دستور حضرت آیت الله العظمی شاهرودی، رئیس وقت قوه قضائیه در سال ۱۳۸۳ اقدام به تهیه متن پیش نویسی برای قانون مجازات اسلامی جدید کرد. حوزه پژوهشی این مرکز، کتاب های حدود، قصاص و دیات قانون مجازات اسلامی بود. در کنار مرکز تحقیقات فقهی، اداره کل تدوین لوایح قوه قضائیه اقدام به تهیه متن پیش نویس برای کتاب کلیات لایحه قانون مجازات اسلامی کرد.

پژوهشگران این مرکز که در طول چند سال، پاسخگویی به پرسش های فراوان فقهی و حقوقی از سوی قضات محترم از سراسر کشور یکی از وظایف اصلی آنان بود،^۲ در راستای

۱. این آسیب شناسی فقهی - حقوقی، توسط هیئت نازنین از انجمن حوزه و دانشگاه انجام گرفت و هدف، آن بود که به قدر ممکن همه اشکالات قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ استخراج شود. گستره و دقت زیاد در این آسیب شناسی، نقش بسیار مؤثری در اصلاح و تدوین قانون جدید از پیش نویس لایحه تا دفاع از آن در شورای عالی قضایی و تا تصویب نهایی آن در مجلس شورای اسلامی داشت. حتی در اواسط بررسی و تصویب این قانون در مجلس که به دلایل خام پیشنهاد حذف کل لایحه قوه قضائیه و برگشت به قانون ۱۳۷۰ از سوی برخی از نمایندگان مطرح شد در مجلس شورای اسلامی مطرح شد؛ ارائه قسمتی از این آسیب شناسی در جمع نمایندگان و نشان دادن حجم بالایی از اشکالات قانون ۱۳۷۰ مانع از این حذف و برگشت شد.

۲. این پرسش ها به همراه پاسخ های علمی و کاربردی از سوی مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه ابتدا در سیزده جلد با عنوان «مجموعه نظریات مشورتی» در سالهای ۸۲-۸۴ و پس از آن در نه جلد با عنوان «پرسنانه قضایی، پاسخ های تحقیقی به پرسش های حقوقی، کیفری محاکم» در سالهای ۸۹-۹۱ به چاپ رسید و در اختیار جامعه علمی و قضایی قرار گرفت. این مجموعه نیز در لایحه پیشنهادی و تصویب و تأیید نهایی قانون جدید، نقش بسزایی داشت.

انجام این مسئولیت دشوار، متوجه گستردگی فراوان خلاها و ابهامات فقهی قوانین جزائی و مسائل نوپیدا در حوزه فقه جزا و غیر آن شدند. همین ویژگی موجب شد که پژوهشگران این مرکز مناسب‌ترین گزینه برای تهیه پیش‌نویس بخش‌های حدود و قصاص و دیات قانون جدید مجازات اسلامی شناخته شوند.

این محققان با برعهده گرفتن مسئولیت تهیه پیش‌نویس این سه بخش از قانون، مطالعات گسترده‌ای را در آثار حقوقی برای آسیب‌شناسی قانون مصوب سال ۱۳۷۰ و قوانین جزائی پیش از آن^۱ و نیز در آثار فقه فتوایی و استدلالی فقهای گذشته و معاصر برای دست‌یابی به فتاوی مختلف و مستندات آنها، کشف فتوای برتر انجام دادند.^۲ آنان پیوسته با سؤالات فراوان نوپیدا در حوزه فقه مراجع بودند که دست‌یابی به پاسخ آنها نیازمند اجتهادی نوین در ادله فقهی بود. به همین منظور در کنار تلاش علمی و مطالعه عمیق در منابع استنباط، ارتباط تنگاتنگی با مراجع معظم تقلید داشتند و آن بزرگم را نیز با پاسخ خود به استفتائات تخصصی این مرکز، یاری بی‌بدیلی در جهت به انجام رسانیدن این امر مهم نمودند و تکیه‌گاه مطمئنی برای دستاورد آنان فراهم ساختند. همچنین در ملاقات‌های ضروری، با راهنمایی‌های اساسی و مؤثر در تدوین این قانون، راه خروج از بن‌بست‌ها را نشان دادند.

۱. در این مرحله تلاش شد تا کلیه نوشته‌های (چاپی، الکترونیکی و حتی دست‌نویس) حقوقی قابل اعتنا و مرتبط با این قانون، مورد مطالعه، نقد و بررسی دقیق و فیش‌برداری قرار گیرد.

۲. محصول این مرحله از پژوهش و تحقیق، در بیش از هفت هزار صفحه درج شده است. از این مجموعه، قریب به یک هزار صفحه به حدود؛ دوهزار صفحه به قصاص و چهار هزار صفحه به دیات اختصاص دارد. این مجموعه در لایحه پیشنهادی و دفاع از آن در شورای عالی قضایی و تصویب بخش اعظمی از آن در مجلس شورای اسلامی نقش بسیار مهمی داشت. هنگام بررسی مصوبه مجلس در شورای محترم نگهبان، این مجموعه به رهنمود حضرت آیت الله شاهرودی (دام عزه) در اختیار اعضای محترم شورای نگهبان قرار گرفت.

در کنار این تلاش ها، از کارشناسان زبده و فاضل از قضات، وکلا، حقوقدانان، اساتید معظم حوزه و دانشگاه، مسئولان و کارشناسان مراکز و نهادهای مرتبط، نظیر نیروی انتظامی و پزشکی قانونی نظرخواهی می شد و جلسات متعدد علمی با آنان به شکل مستمر برگزار می گردید. این امر از ابتدای تهیه پیش نویس لایحه در سال ۱۳۸۳ شروع و تا تأیید نهایی این قانون در اردیبهشت سال ۱۳۹۲ ادامه یافت.

در نهایت، پیش نویس سه بخش حدود، قصاص و دیات به رئیس وقت قوه قضائیه حضرت آیت الله سید محمود هاشمی شاهرودی تقدیم شد. پیش نویس مذکور، طی یک سال و نیم در جلسات مستمر مسئولان عالی قضایی و با حضور همیشگی حضرت ایشان به شکل ماده به ماده مطرح شد و با نظارت دقیق و تأثیرگذار ایشان مورد بررسی دقیق و اجتهادی قرار گرفت و پس از اصلاحات و تغییراتی در سال ۱۳۸۶ به عنوان «لایحه قانون مجازات اسلامی» به تصویب رسید و به مجلس شورای اسلامی فرستاده شد.

کمیسیون حقوقی قضایی مجلس شورای اسلامی نیز طی جلسات متعدد به بررسی لایحه مزبور پرداخت و پس از تغییراتی شکلی و محتوایی در همه بخش ها و خصوصاً در بخش کلیات لایحه،^۱ آن را در تاریخ ۱۳۸۸/۲/۲۲ به تصویب رساند.

پس از تصویب لایحه در مجلس شورای اسلامی، شورای محترم نگهبان از تاریخ مذکور تا تاریخ ۱۳۸۹/۱۲/۲۸ طی پنج نوبت^۲ به بررسی مصوبه مجلس شورای اسلامی پرداخت

۱. تغییرات شکلی و محتوایی در بخش کلیات از سوی مجلس به حدی بود که می توان کلیات این قانون را طرح نامید نه لایحه؛ این طرح توسط مرکز پژوهش های مجلس در تهران، با استفاده از بخش کلیات لایحه قوه قضائیه تهیه شد. مقایسه لایحه قوه قضائیه (موجود در سایت رسمی مجلس) با قانون مصوب ۱۳۹۲ در قسمت کلیات می تواند حجم وسیع این تغییرات را در شکل و محتوا نشان دهد.

۲. به شماره ۸۸/۳۰/۳۷۰۲۳ در تاریخ ۸۸/۱۰/۱۹ و شماره ۸۸/۳۰/۳۷۱۳۵ در تاریخ ۸۸/۱۰/۲۹ و شماره ۸۹/۳۰/۴۰۶۲۷ در تاریخ ۸۹/۹/۱ و شماره ۸۹/۳۰/۴۱۹۰۴ در تاریخ ۸۹/۱۲/۲۸ و شماره ۹۰/۳۰/۴۴۵۱۵ در تاریخ ۹۰/۸/۲۶. ۱۳۹۰.

و نظر خود را درباره آن اعلام کرد. کمیسیون حقوقی قضائی مجلس، طی جلسات متعدد و در نهایت در تاریخ ۱۳۹۰/۵/۲ بعد از رفع ایرادات شورای نگهبان و اعمال برخی از تذکرات، مصوبه جدید را به شورای نگهبان عودت داد. پس از آن طی چهار نوبت^۱ رفت و برگشت مصوبه میان مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان، مصوبه نهایی مجلس شورای اسلامی به تأیید شورای محترم نگهبان رسید و «قانون مجازات اسلامی» در تاریخ ۱۳۹۲/۳/۲ از سوی ریاست مجلس شورای اسلامی به رئیس جمهور ابلاغ شد.

نویسنده این شرح که از آغاز تدوین پیش نویس تا آخرین مراحل تصویب قانون، مسئولیت بخشهای اصلی، پروژه تحقیقاتی را در مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه بر عهده داشتند عبارتند از: حجت الاسلام، مدیر گروه حدود، رسول مزروعی مدیر گروه قصاص، مسعود امامی مسئول بخش تسامح عضو و حسینعلی بای مدیر گروه دیات. آنان در همه جلسات مسئولان عالی قضایی و ریاست مجلس کمیسیون حقوقی قضایی مجلس شورای اسلامی حضور مستمر و تأثیرگذار داشتند.

نویسندگان بر خود لازم می دانند که سپاسی شایسته خود را تقدیم مقام حضرت استاد، آیت الله هاشمی شاهرودی نمایند که پیوسته در طول این سالها از راهنمایی های فراوان علمی و تشویق ها و مساعدت های همه جانبه و هوشمندانه ایشان در روند تهیه لایحه و مراحل مختلف تصویب آن و نیز نگارش این شرح بهره مند بوده اند. همچنین از محارران صمیمی خود و عوامل اجرایی در مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه، مؤسسه «بیرة المعارف فقه اسلامی و مرکز تحقیقات مجلس شورای اسلامی مستقر در قم و همه کسانی که طی سال هایتمادی در روند آسیب شناسی قانون گذشته و تدوین لایحه جدید و نگارش این شرح با آنها همکاری نزدیک و مؤثر داشته اند تقدیر و تشکر کنند و از درگاه حضرت رب العالمین برای

۱. به شماره ۲۸۰۶۳۱/۳۰/۹۱ در تاریخ ۱۳۹۱/۶/۲۶ و شماره ۲۸۱۱۵/۳۰/۹۱ در تاریخ ۱۳۹۱/۷/۱ و

شماره ۲۹۲۹۹/۳۰/۹۱ در تاریخ ۱۳۹۱/۱۱/۹ و شماره ۲۹۹۱۹/۳۰/۹۲ در تاریخ ۱۳۹۲/۱/۲۴.

همه ایشان خیر دنیا و آخرت را خواستار باشند و در این میان برای خود و مسئولینی که با قصور یا تقصیر، نتوانستند به همه یا قسمتی از وظایف خویش عمل کنند، مغفرت الهی را طلب نمایند. امید است این شرح که مصون از عیب و نقص نیست، بتواند گامی مؤثر در ابضاح مفاهیم و تقویت محاسن و رفع نواقص این قانون باشد و مورد رضای حق تعالی قرار گیرد.

مسمود امامی؛ حسینعلی بای

حجت الله فتاحی؛ رسول مزروعی

www.ketab.ir

مقدمه نویسنده

قانون مجازات اسلامی شامل پنج کتاب است که به ترتیب عبارت است از: کلیات، قصاص، دیات و تعزیرات. کتاب قصاص در این قانون دارای ۱۵۹ ماده است^۱ که از ماده ۲۸۹ شروع و به ماده ۴۲۷ ختم می شود و دارای چهار بخش است:

بخش اول - مواد عمومی، که شامل امور مشترك قصاص نفس و قصاص عضو (و دارای هفت فصل) است؛

بخش دوم - قصاص نفس، که امور مختص به نفس را در بر دارد؛

بخش سوم - قصاص عضو، که در بردارنده امور مختص به قصاص عضو (و شامل دو فصل) است؛

بخش چهارم - اجرای قصاص، که مشتمل بر مقررات اجرای قصاص (و شامل سه فصل) است.

۱. مجموع مواد کتاب قصاص در قانون سابق، ۹۰ ماده بود؛ با اینکه برخی از مواد شرایط دعوی و برخی از مواد اقرار و شهادت نیز در این کتاب (کتاب قصاص) جای گرفته بود. در قانون جدید به درستی برخی از مباحث این مواد (مواد اقرار و شهادت) در کتاب کلیات، در بخش ادله اثبات در امور کیفری جای گرفت و برخی از آن (شرایط دعوی) به دلیل آنکه مربوط به آیین دادرسی بود از قانون مجازات اسلامی حذف و به آیین دادرسی واگذار شد.

کتاب حاضر، شرح سه فصل اول از بخش اول (مواد عمومی) کتاب قصاص می باشد که به ترتیب عبارت است از:

فصل اول - اقسام و تعاریف جنایات؛

فصل دوم - تداخل جنایات؛

فصل سوم - شرایط عمومی قصاص.

نگارش این شرح بر اساس پژوهش در منابع فقهی که منابع اول و اصیل تدوین قانون مجازات اسلامی می باشد صورت گرفته است و کوشش شده، بسیاری از مباحث فقه اسلامی بر طبق مذهب اهل بیت (علیهم السلام) در مورد قصاص به طور موجز بیان شود. در نگارش این مجسمه سعی شده است به قدر امکان، بسیاری از آنچه مورد نیاز اساتید و دانشجویان حقوق و کلمه در باره این قسمت از قانون مجازات اسلامی است عرضه شود. از این رو در این شرح، مطالبی بیش از یک شرح ساده و ابتدایی دیده می شود که ممکن است قسمت هایی از آن مورد استفاده برخی از خوانندگان نباشد؛ بدون تردید کسانی که به دنبال آگاهی مایل قبوا، نسبت به مبانی و ابعاد گوناگون این قانون هستند از مطالعات گسترده و دقیق در حرره مسع. همه جانبه فقه بی نیاز نیستند و آنان که از این حوزه بی خبرند و یا آگاهی چندانی از آن ندارند نمی توانند درك عمیق بلکه درك درستی از این قانون داشته باشند.

پیش از مطالعه این شرح، توجه به چند نکته لازم است:

۱. ممکن است مواد کتاب قصاص برای برخی، نسبت به مواد دو کتاب دیگر قانون مجازات اسلامی (حدود و دیات)، مقداری پیچیده و مشکل به نظر آید؛ علت این امر آن است که در حدود و دیات، معمولاً مسائل هر بابی، در مسائل ابواب دیگر دخالت ندارد و فهم مسائل هر باب از این دو کتاب نوعاً مستقل از ابواب دیگر آن صورت می پذیرد؛ یا دخالت و درآمیختگی مباحث و مسائل و مواد در آنها زیاد نیست؛

مثلاً باب سرقتِ حدّی ربطی به مسائل و مواد حدّ شرب خمر ندارد و هر دو اینها ربطی به حدّ قذف و همه این‌ها ربطی به حدّ زنا و لواط و محاربه ندارد؛ کما اینکه مسائل مربوط به دیه مو، ربطی به دیه چشم و بینی و لاله گوش، و دیه جنین، ربطی به دیه جنایت بر میت و همه این‌ها ربطی به مواد مهلت پرداخت دیه ندارد و یا ربط در بین آن‌ها بسیار اندک است؛ برخلاف مباحث و مواد آمده در کتاب قصاص که علی‌رغم نظم حاکم بر چینش مواد آن و تفکیک مباحث در بخش‌ها و فصول منطقی آن، ذاتاً به گونه‌ای است که بسیاری از آن‌ها، درهم تنیده و به شدت با هم درآمیخته است.

برای فهم بسیاری از مواد و مسائل قصاص باید در آن واحد، چندین بحث از مباحث قصاص با هم دیده و بسین دقیق شود؛ لذا تنظیم مواد قانونی قصاص و شرح آن نیازمند توجه و فهم دقیق‌تر و درگسترده‌تر ارتباطی وسیع‌تر است. همین امر موجب شده تا برخی از موضوعات در کتاب قصاص، از نوع و شقوق مختلف و درهم تنیده پیدا کند و گاه چاره‌ای جز این نبود که این فروع و شقوق در یک ماده مطرح شود؛ علاوه بر بسیاری از موضوعات مطروح در این مواد نیازمند ذکر قبلی و شرایط خاص خود بود تا قانون در نهایت دقت ممکن تنظیم شود و افراد را دچار خفا نکند. همه این امور می‌تواند مبتدیان و کم‌آشنایان به فقه را با پیچیدگی و دشواری در فهم کتاب قصاص روبرو کند. ظاهراً تنها راه برون رفت از این مشکل برای دانش‌پژوهان این رشته ارتقای علمی به شکل عام در فقه و اصول از یک سو و پرسشگری، مطالعه و دقت علمی و همه جانبه در مواد این کتاب و مبانی فقهی آن به شکل خاص از سوی دیگر است.

۲. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، قانونی آزمایشی به مدت پنج سال می‌باشد که امید می‌رود پس از گذشت این مدت، ایرادات آن اعم از ایراداتی که در طی مراحل مختلف تدوین، تصویب و تأیید این قانون برای ما روشن بود ولی به دلیل مشکلات فراوان در روند قانون‌گذاری، بیش از این مجال اصلاح نیافت و ایراداتی که در

پیچیدگی و گستردگی کار و محدودیت بشری، مخفی ماند، در فضای علمی و به دور از جنجال‌های سیاسی و صنفی و مانند آن به مقدار ممکن، برطرف و اصلاحات لازم در آن صورت گیرد. با توجه به این نکته، نگارنده در قسمت «نقد» مواد، کوشیده به جای پنهان کردن ضعف‌های قانون یا توجیه غیر علمی آن، به ایرادات منصفانه‌ای که به زعم خود به آن دست یافته است بپردازد و در بسیاری از موارد، پیشنهادی برای اصلاح عرضه کند.

۳. برخی از مطالب، نظیر دفاع عقلایی از حق قصاص^۱ و اثبات برتری آن نسبت به زندان و اعدام^۲، تحلیل جنایت عمد^۳ و موضوعیت ظالمانه بودن جنایت، نه عمد بودن آن در ثبوت قصاص^۴، تحلیل و تبیین دقیق عنوان نوعاً کشنده^۵، تبیین روشن از عنصر توجه و تفکک آن از عنصر آگاهی در تحقق جنایت عمد^۶، توجه به نظیر جنایت و تبیین آن در تحقق جنایت عمد^۷، دفاع تفصیلی از قصاص فضولی^۸، دفاع فقهی، استدلالی و مفصل از عتبی و مسبب شدن جنایت ناشی از خطای در فعل و هدف در صورتی که مجنی علیه و مقصر مرتکب هر دو انسان باشند^۹ و ردّ خطایی بودن آن^{۱۰}.

۱. ر. ک: بحث ذیل عنوان «گفتاری در عقلایت قصاص».
۲. ر. ک: بحث ذیل عنوان «ب. برتری حق قصاص و اعدام و زندان».
۳. ر. ک: شرح ماده ۲۹۰ از همین کتاب، ذیل عنوان «ب. تبیین جنایت عمد».
۴. ر. ک: شرح ماده ۲۹۰ از همین کتاب، ذیل عنوان «ب. تبیین جنایت عمد» و «وجه چهارم و مختار» ذیل عنوان «ب. ۳. تحلیل جنایت عمد».
۵. ر. ک: شرح ماده ۲۹۰ از همین کتاب، ذیل عنوان «ب. ۴. شرح «نوعاً کشنده»».
۶. ر. ک: شرح ماده ۲۹۰ از همین کتاب، ذیل عنوان «ب. ۷. شرح «آگاه و متوجه»».
۷. ر. ک: شرح ماده ۲۹۰ از همین کتاب، ذیل عنوان «ب. ۶. شرح «نظیر آن»».
۸. ر. ک: شرح ماده ۳۰۲ از همین کتاب، ذیل عنوان «ز. قصاص فضولی».
۹. ر. ک: شرح ماده ۲۹۲ از همین کتاب، تحت عنوان «ب. ۳. هدف گیری انسان محقون الدم و جنایت بر محقون الدم دیگر در اثر خطای جانی در فعل و هدف».
۱۰. ر. ک: شرح ماده ۲۹۲ از همین کتاب، تحت عنوان «ب. ۴. نقد ادله خطائی محسوب کردن جنایت ناشی از خطا در فعل و هدف».

ظاهر آدر اصل بحث، نوع تبیین و یا گستردگی مباحث و ادله آن برای اولین بار در این شرح، مطرح شده است.

۴. در پاورقی های مربوط به مستندات، بخش هایی از عبارات اصلی و مهم برخی از منابع اصیل و معتبر فقهی، ذکر شده است. خوانندگان فرهیخته و فقه آشنا از این طریق می توانند به سهولت و سرعت و بدون واسطه با این منابع، ارتباط برقرار کنند. امید است این امر بتواند به فضل الهی به حصول اطمینان، تحقق حجت، دستیابی به حقیقت و تشابه در دیگر منابع معتبر فقهی و نقد مباحث برای فضلا و بالا رفتن سطح علمی برای دانش پژوهان و توسعه در علم فقه جزاء کمک کند.

در پایان از همه اساتید، فضلا و دانش پژوهان تقاضا دارم نقد نوشتار حاضر را در اختیار نگارنده قرار دهند و بیشترا نقد علمی همه منتقدان سپاسگزارم. همچنین بر خود فرض می دانم از استاد فرزانه و بنابر خود، عالم ربانی، عارف واصل، شیخ الفقهاء و المجتهدين و سیدهم، عبد صالح حسن حق و ولی خدای رحمن و رحیم، حضرت آیت الله العظمی شیخ محمد تقی بهجت قدس الله نفسه الزکیه و حشره الله مع انبیائه و اولیائه المعصومین (علیهم السلام) که مبانی و آموزه های فقهی و اصولی بدیع و بی بدیل و عمیق ایشان با تکیه محکم بر عقل، وحی و کلام معصومین (علیهم السلام) در استواری بی مانندی قرار داشت و همواره هدایت کننده در صراط مستقیم و راهگشای خروج از بن بست های جهل و تاریکی بود به عظمتی که در قدر و اندازه حضرت ایشان است نه در قدر و اندازه فهم و بیان نویسنده، یاد و تشکر کنم. همچنین بر خود لازم می بینم از همه اساتید بزرگوارم، پدر و مادر عزیزم، همسر و خانواده مهربان و همراهم که حق بزرگی بر بنده دارند، علاوه از همه عالمان، فرهیختگان و دوستانی که در طول سال های تدوین پیش نویس لایحه و مراحل مختلف تصویب آن و نگارش این شرح با صمیمیت و عقلانیت و تلاش مجدانه و محسانه، نقش آفرینی داشته اند؛ خصوصاً از حضرات آیات و مراجع بزرگ تقلید بالاخص حضرت آیت الله

هاشمی شاهرودی (دامت برکاتهم) که تدوین این قانون و قانون آیین دادرسی کیفری جدید از ابتکارات ارزنده معظم له بوده و به دستور و اشراف ایشان این شرح فقهی - حقوق نگاشته شده است، همچنین از حجت الاسلام مسعود امامی، حجت الاسلام دکتر رضا محققیان، حجت الاسلام دکتر محمود زمانی، حجت الاسلام دکتر محمد حسن رضوانی تبار، حجت الاسلام استاد ابوالقاسم علیدوست، حجت الاسلام دکتر حسین فشقائی، حجت الاسلام حسین دیبا، دکتر بابک پورقهرمانی، حجت الاسلام احمد ساعیدی، دکتر حسینعلی امیری، دکتر سید محمد حسینی، دکتر جواد طهماسبی، دکتر جعفر رشادتی، دکتر رضا (رامین) مهیمنی، حجت الاسلام دکتر حجت الله نجفی، حجت الاسلام سید مرتضی تقوی، دکتر حسینعلی پای، سردار شهید سرتیپ اکبر نادانی (رضوان الله تعالی علیه)، دکتر علیرضا جمشیدی، حجت الاسلام حجت الله حاج کاظم، دکتر سید شهاب لاجوردی، حجت الاسلام نورالله قدرتی، حجت الاسلام سید یزدی، حجت الاسلام محمد علی محمدی و حضرات آقایان ابوالفضل مشرقیان، سید قبادی فر، غلامرضا آشوری، اکبر آرزومند، مهدی فرجی، علی عامری نژاد، حسن جهان بین، اسماعیل عزیزاده، ابوطالب پنجعلی پور، محمد رجبی و خانم فرشته زیناوی (رحمتهم الله تعالی لمرضاته) نهایت تشکر را بنمایم. از حضرت حق (جل و علی) می‌خواهیم هم به فضل خود برای همه ایشان، اجر بی حساب و رحمت بی پایان و برای بنده و کسانی که دچار قصور و تقصیر شده‌اند غفران و جبران کریمانه، مقرر فرماید.

والحمد لله أولاً و آخراً

و السلام علیکم و رحمة الله و برکاته

رسول مزروعی^۱

۱. مدیر گروه فقه جزای مؤسسه دایرة المعارف فقه اسلامی؛ پیامک: ۰۹۳۷۰۲۱۹۱۱۹

پست الکترونیکی: rmazroei@gmail.com؛ تلفن و فاکس: ۰۲۵۳۷۷۴۴۹۶۳